

Petr Krčál

Vztah instituce trestu a legitimacy: Od divadla krutosti k neoliberální revoluci

Abstract:

The following article focuses on the issue of the mutual relation between punishment and the legitimacy of political order. The objective of this article is to explain how state institutions can utilise the institution of punishment to strengthen their legitimacy. The article consists of two main parts. The first part introduces the institution of punishment and the mutual relation between punishment and the legitimacy of state institutions (or of political order in general). The second part focuses on the examples of penalties in the Czech Republic. The first one aims to the case of strengthen of legitimacy thru the exemplary punishment. The second aims to the case of commodification of victim. The last one focuses on possible weakening of legitimacy thru the illegitimate punishment.

Keywords: Crime, Legitimacy, Neoliberalism, Order, Prison, Punishment, State Apparatus

1. Úvodem

Cílem předkládaného textu je představit čtenáři vztah mezi institucí trestu a legitimitou aktuálního mocenského uspořádání společnosti. Studie je zaměřena primárně teoreticky a sestává ze dvou dílčích částí. První část je zaměřena na charakteristiku instituce trestu a na to, jakým způsobem může výběr výše trestu a jeho subjektů ovlivňovat legi-

timitu mocenského uspořádání společnosti. V následující části se prostřednictvím stručných příkladů z mocenské praxe v České republice snažím ilustrovat argumentaci předloženou v teoretické části práce.

V úvodní části textu považuji za vhodné blíže charakterizovat instituci trestu a aktéry, kteří disponují právem tresty udělovat. Při vymezování aktérů, kteří disponují právem na udělování trestů, lze vyjít z již klasické teorie Maxe Webera. Weber (1998, 247) tvrdí, že pouze stát disponuje právem na legitimní užití fyzického násilí. Vzhledem k tomu, že udělování trestů lze považovat za formu násilí, lze tuto definici překlomit a tvrdit, že stát je jediným aktérem, který má právo udělovat tresty. Stát je tedy entitou, která disponuje výsadním právem na produkci násilí (a tedy i trestu) (srov. Benjamin 1998, 54). To, že stát je jediným aktérem, který disponuje právem legitimně a legálně udělovat tresty, potvrzuje ve svém díle například filosof Michel Foucault (srov. Foucault 2000). Stát tak v tomto pojetí představuje jedinou legitimní formu autority a utváří systémy, které slouží ke kontrole zločinu (Cohen 2007, 104, 139). V tomto systému kontroly kriminality a udělování trestů vysvětlují státy své jednáním tím, že jednají v rámci obecného celospolečenského blaha (Cohen 2007, 203), a tím, že u občanů se předpokládá, že přijali zákony společnosti a mohou být na jejich základě potrestáni (Foucault 2000, 140). Z tohoto pohledu tedy můžeme stát nahlížet jako strukturu, která jedná za účelem ochrany a reprodukce sociální struktury (viz Clark a Dear 1984, 16) a jedním z nástrojů, které pro tyto účely státu slouží, je právě instituce trestu. Jedinou entitou, která může legitimně trestat, je tedy stát (srov. Bendle 1999, 51).

Po charakteristice aktéra, který disponuje jako jediný právem na udělování trestů, se v úvodní části textu blíže zastavím u samotného vymezení toho, co zahrnuje instituce trestu. Parafrazí slova Michela Foucaulta je možné vnímat trest jako druhou stranu zákona, jako jakýsi „*podrážděný zákon*“ (Foucault 1996, 45). Proces trestání pak představuje jednak obranu společnosti před nežádoucím jednáním (srov. Foucault 2000, 141), a jednak posiluje platnost postulátu, že zákony jsou autorizovanou silou (srov. Trainor 2006, 767), jejichž silová složka se projevuje právě v podobě trestání. Kromě obrany společnosti má trest plnit i preventivní funkci, a to tím, že poskytne příklad pro ostatní možné pachatele (srov. Foucault 2009, 219). Tento příklad ale není spojen s určitou exemplárností trestu, ale s jeho nevyhnutelností (Foucault 2000, 40). Instituci trestu tedy lze označit za represivní moc, jež je přítomna v každé společnosti, a která pozorně potlačuje „[...] *neobvyklé způsoby chování*“ (Foucault 1999, 17). Na základě výše zmíněného se mohu přiklonit k tvrzení, že „*zákonu nebo souboru zákonů [...] se musí [subjekt] podřítit, neboť jinak se dopouští chyb, jimiž se vystavuje trestu*“ (Foucault 2003, 42). Udělování trestů mimo jiné upozorňuje na existenci a platnost společenských norem, jelikož jejich tlak (reprezentovaný trestem) se projevuje ve chvíli, kdy jsou porušeny (srov. Bauman 2002, 32). Trest tak reprezentuje sankci, která je důsledkem takového jednání, které není v souladu s předem stanovenými pravidly (srov. Durkheim 1998, 58).

Po stručné charakteristice instituce trestu a stanovení aktéra, který disponuje právem trestat, se vrátím k bližšímu představení výzkumné otázky a záměru textu. V předloženém textu usiluji o představení toho, jakým způsobem může udělování trestů ovlivňovat legitimitu státních institucí (resp. daného politického řádu) v očích společnosti. Konkrétně to, jakým způsobem může skrze proces udělování trestů docházet ke snižování či naopak posilování legitimacy státních institucí, a jakým způsobem můžeme tyto procesy interpretovat. Než přejdu k samotnému jádru argumentace, považuji za důležité ve stručnosti zmínit problematiku legitimacy a následně vztah legitimacy a instituce trestu.

Analýzu vzájemné interakce státních orgánů, jejich legitimacy a instituce trestu jsem zvolil jako analytický rámec pro výzkum problematiky státu proto, že umožňuje rozkrýt procesy (re)produkce státní legitimacy. Příkladím se k tvrzení Pierra Bourdieu (1998, 77), že stát představuje „*fiktivní korpus*“ a používání pojmu stát jako analytické kategorie není vhodné, protože pojem *stát* a uvažování o tomto pojmu s sebou nese rizika toho, že na pojem *stát* budeme aplikovat takové kategorie myšlení, které jsou jím produkovány a v důsledku toho nedojdeme k určitému poznání (srov. Bourdieu 1998, 69). Z tohoto důvodu se posouvám na nižší analytickou úroveň a zabývám se vzájemným vztahem legitimacy státních orgánů a instituce trestu.

2. Problematika legitimacy

S ohledem na záměr textu a na argumentační systém, který předkládám, je nezbytné definovat, co je to legitimita, a proč je pro státní orgány (resp. daný politický řád) klíčové její získání a udržení. Nejstručněji a nejobecněji lze legitimitu vnímat jako souhlas občanů s daným politickým režimem a rozhodnutími, jež jsou tímto režimem produkována. Jedná se tedy o vyjádření vůle jedinců k přijímání rozhodnutí státního aparátu (viz Barrow 1993, 25). Legitimita tak označuje funkční souhlas členů společnosti, jejím zdrojem je naplňování vůle jednotlivců, jejichž souhlas determinuje legitimitu státních orgánů (resp. daného politického řádu) (srov. Clark a Dear 1984, 164). V tomto významu, tedy jako tvrzení ospravedlňující existenci státních orgánů (resp. daného politického řádu) (srov. Clark a Dear 1984, 179), využívám pojem legitimita v celém textu.

Po operacionalizaci pojmu legitimita je dále důležité věnovat se ve stručnosti tomu, jakým způsobem mohou státní orgány legitimitu získat. Opět mohu vycházet z klasické Weberovy teorie. Weber (1998, 166) konstatuje, že legitimita může být garantována jednak niterně (na základě hodnotové racionality¹), a jednak jako garance

1) Tedy tím, že jedinci se ztotožňují s normami a hodnotami, které jsou prosazovány státními orgány.

očekávaných následků ze strany státních orgánů. Pro tento text je klíčové právě toto pojetí legitimacy jakožto naplňování očekávání společnosti ze strany státních orgánů. Zajištění legitimacy skrze očekávání² specifických následků (srov. Weber 1997, 55) lze vztáhnout na instituci trestu. Členové společnosti očekávají, že v případě, že dojde k porušení zákona, budou státní orgány na takovéto jednání reagovat tím, že za toto jednání udělí specifický trest. Udělení trestu se musí také řídit tím, že bude naplňovat specifická očekávání společnosti. Ve společnosti „západního typu“ je takovým očekáváním přirozeně to, že trest reflektuje *společensky ušlechtilé* hodnoty (srov. Cohen 2007, 250), tedy to, že kriminální justice není ke svému jednání motivována pomstou, ale pouze udělováním trestu (srov. Foucault 2000, 126). Dalším z těchto očekávání je pak to, že trest vychází z platného právního řádu společnosti. To lze potvrdit slovy Maxe Webera, že v současnosti je nejrozšířenější formou legitimacy víra v legalitu daných státních orgánů (viz Weber 1998, 170). V případě, že nebude ze strany státních orgánů docházet k naplňování toho, co od nich společnost očekává, hovoří Jürgen Habermas o krizi legitimacy. K této krizi dojde v případě, že státní orgány nejsou schopny naplňovat očekávání veřejnosti a nejsou schopny dostát nárokům, které samy na sebe kladou (viz Habermas 2000, 90).

Poslední otázkou, na kterou zbývá v této části poskytnout odpověď, je to, proč státní orgány usilují o získání a udržení legitimacy. Velmi stručnou odpověď poskytuje triviální tvrzení, že „každé [panství] usiluje o pěstování víry ve svoji legitimitu“ (Weber dle Habermas 2000, 123). S tímto samozřejmým konstatováním se ale nemůžeme na poli sociálních věd plně spokojit, a proto se pokusím předložit sadu argumentů osvětlujících to, proč vlastně každé panství usiluje o to, aby posilovalo víru ve svoji legitimitu. Weberův citát mohu rozvinout argumentací Clyde Barrowa, který se domnívá, že legitimizace politiky státních institucí spočívá ve formálních pravidlech a procedurách, jejichž zajišťováním ze strany těchto institucí dochází k tomu, že občané souhlasí se státními zákony, dodržují je a respektují rozhodnutí státních institucí (viz Barrow 1993, 108). Problematiku získání a udržení legitimacy lze ilustrovat na skutečnosti, že převládajícím prostředkem moci je získání souhlasu lidí (tedy legitimacy), a možnost s tímto souhlasem manipulovat (viz Mills 2008, 48). Pohledem širší konstruktivistické perspektivy mohu tvrdit, že státní orgány jsou produktem společenské činnosti a existují tak jako ideologické konstrukty (srov. Mitchell 2006, 169). Z tohoto pohledu takové instituce vyžadují svoji legitimizaci³ (srov. Berger a Luckmann 1999, 64). Funkcí této legitimizace je učinění institucionalizovaných objektivizací (v tomto případě státních institucí) věrohodnými (Berger a Luckmann 1999, 93). Teorií Petera Bergera a Thomase Luckmanna může být proces legitimizace vnímán jako vysvětlení institucionálního řádu „tím, že jeho objektivizaci“

zvaným významům přisuzuje kognitivní hodnotu“ (Berger a Luckmann 1999, 94), přičemž „politický řád je legitimizován odkazy na kosmický řád moci a spravedlnosti a politické role jsou legitimizovány jako reprezentace těchto kosmických zákonů“ (Berger a Luckmann 1999, 103–104). Mezi symboly legitimizace (v případě tohoto textu představuje takovýto symbol instituce trestu) a institucemi, jež usilují o získání nebo upevnění legitimacy existuje vztah, který určuje legitimitu těchto institucí (srov. Mills 2008, 44). Dalším důvodem, proč státní orgány usilují o upevnění své legitimacy v očích společnosti, je ta skutečnost, že státní orgány ve svých činnostech (navzdory deklaratorní neoliberální logice) expandují a zintenzivňují.⁴ Expanze a zvyšování intenzity státních činností logicky vyvolává i potřeby expanze jejich legitimizace (srov. Habermas 2000, 92). Tato expanze a zesilování intenzity státních orgánů je spojena s tím, že všechny státy si kladou za cíl samy sebe do nekonečna posilovat (srov. Foucault 2009, 58). (Re)produkce legitimacy je pak samozřejmě od této expanze odvozena. Legitimita umožňuje státním orgánům, aby předkládaly společnosti legitimní vize a principy jejich rozhodování (srov. Bourdieu 1989, 21).

V této části textu jsem se zaměřil na problematiku legitimacy. Nejprve jsem usiloval o charakterizování legitimacy, již můžeme velmi stručně označit za tvrzení ospravedlňující existenci státních orgánů (srov. Clark a Dear 1984, 179). Po vymezení legitimacy jsem se zabýval způsoby (re)produkce legitimacy a také tím, proč je pro státní orgány důležité to, aby v očích veřejnosti disponovaly legitimitou. V následující části textu se blíže zaměřím na vztah legitimacy a instituce trestu, a na to, jakým způsobem jsou tyto dva fenomény propojeny a jakým způsobem vstupují do vzájemné interakce.

3. Vztah instituce trestu a legitimacy státních institucí – od divadla krutosti přes zrod vězení k neoliberální revoluci

3.1. Divadlo krutosti a zrod vězení

Vzájemný vztah legitimacy státních orgánů (resp. politického řádu) a instituce trestu se v průběhu času měnil. S touto proměnou je spojena změna vnímání zločinů. Ve středověku a v raném novověku byl zločin chápán jednak jako útok na jeho oběť a jednak jako bezprostřední útok na osobu panovníka, jelikož zákony byly reprezentacemi panovníkovy vůle (srov. Foucault 2000, 87). S tímto vnímáním zločinu souvisel i způsob trestání. Trest se zaměřoval primárně na tělo jednotlivce a mohu tvrdit, že z tohoto pohledu bylo „v zájmu společnosti [...] exemplárně potrestat těžké, hanebné a hrdelní zločiny“ (Rousseau dle Foucault 2000, 79). Smyslem trestu (i v jeho nejkrutější podobě) bylo odstra-

2) Tato očekávání vycházejí z kulturního kontextu jednotlivých společností, v jejichž rámci jsou definována (srov. Ross 2000, 45).

3) Tedy vysvětlení a ospravedlnění jejich existence.

4) Tato expandující a více intenzivní činnost státních orgánů je samozřejmě intervencionistického charakteru (srov. Cohen 2011b, 239).

nit z jednání členů společnosti takové zvyky, jež mohly být pro společnost škodlivé (srov. Malthus 2002, 109). Proces trestání tvořil jakési divadlo krutosti a byl nejzjevnější součástí trestního procesu. Toto divadlo pak posilovalo legitimitu panovníka, jelikož bylo výrazem jeho moci.⁵ Právě to, že panovník mohl rozhodovat o životě a smrti, bylo jeho výsadním privilegiem a znakem jeho suverenity a nadřazenosti nad společností (srov. Agamben 1998, 55).

Od 19. století dochází k zásadní změně vnímání zločinů a trestů. Už před tím lze nalézt myslitele, kteří prosazovali změnu trestního systému, například Gabriel Bonnot de Mably tvrdil, že „trest by měl zasáhnout spíš duši než tělo“ (Mably dle Foucault 2000, 49). S tímto vnímáním trestu souvisí změna systému trestání.⁶ Tuto reformu instituce trestu lze shrnout tvrzením, že neusilovala o to trestat v menší míře, ale efektivněji. Efektivita trestu se přesunula od jeho exemplárnosti, intenzity a dramatickosti k jeho nevyhnutelnosti (Cohen 2007, 25–26). Nevyhnutelnost trestu může být kromě záruky efektivity trestu vnímána i jako určitý způsob prevence zločinnosti (viz Ruggiero 2006, 8). Počátek devatenáctého století je možné vnímat jako období *velkých uzavírání*,⁷ pro která je charakteristický velký rozmach totálních institucí⁸. Těchto totálních institucí existovalo široké spektrum a do každé z těchto institucí byly zavírány odlišné skupiny (například blázni, zločinci, nepracující, děti) (srov. Cohen 2007, 127). Toto uzavírání cílilo primárně na kategorie soudně postižitelných jedinců a těch, kteří byli označováni za nenormální (Foucault 1994, 165). Takoví jedinci byli izolováni od zbytku společnosti primárně z toho důvodu, že nastavovali svým jednáním zrcadlo společnosti, a bylo je tedy

třeba izolovat proto, aby se v nich společnost nemohla poznat a potažmo inspirovat jejich jednáním⁹ (Foucault 1997, 78). Pro potřeby tohoto textu se budu držet pouze kategorie soudně postižitelných jedinců¹⁰ (tedy těch, kteří porušili zákon). V období tohoto velkého uzavírání dochází také k tomu, že se proměňuje i charakter trestů. Tresty by měly působit nápravně a dochází k tomu, že mizí trest v podobě divadel krutosti a trestání se stává nejskrytější¹¹ částí trestního procesu¹² (Foucault 2000, 39–40).

V tomto období také dochází ke zrodu instituce vězení¹³ a jejímu chápání tak, jak je chápána dodnes. Kvůli tomu, že se přestává využívat veřejného trestání a trestání prostřednictvím bolesti (srov. Cohen 2007, 17), je zrod instituce vězení vnímán jako jakési vítězství humanismu nad barbarstvím (Cohen 2007, 18). Instituce vězení představuje prostor, do kterého jsou umisťováni takoví jedinci, jejichž jednání se odchyluje od zákonného jednání a tato instituce „*má v rámci společnosti přesnou a vymezenou funkci*“ (Foucault 1996, 78). Nápravnou funkci trestu měly věznicе naplnovat tím, že jejich prostřednictvím se vězni učí morálce a disciplíně a věznicе slouží jako nástroj na (re)produkci hierarchie (srov. Cohen 2007, 23). Tohoto věznicе dosahují zejména díky tomu, že představují architektonický symbol disciplinární společnosti (srov. Cohen a Taylor 2002, 7). Tato symbolika disciplinární společnosti je ve věznicích obsažena proto, že představují výhradní a nejčistší formu panoptického uspořádání prostoru a jedinců, kteří se v tomto prostoru nalézají (srov. Foucault 2000, 344; Cohen 2007, 26). Panoptikální moc, která je v těchto institucích uplatňována, vede jednak k minimalizaci nákladů při maximalizaci dohledu, a jednak tím, že míří přímo na těla odsouzených, napomáhá k vytváření disciplinovaných těl (srov. Foucault 2000, 282–288). Tato disciplinární moc je tedy cílena přímo na tělo odsouzených a k tomu využívá techniky dohlížení, normalizační sankce a panoptikální organizaci architektury

5) Při těchto divadlech krutosti mohlo na druhou stranu docházet i k tomu, že měla opačný efekt. Mohla tedy oslabovat suverénní moc panovníka a jeho legitimitu. Stávalo se, že při těchto divadlech krutosti se občas chovali přítomní diváci krutěji k zástupcům moci (popravčím apod.) než k samotným odsouzeným (viz Ruggiero 2006, 9). K tomu docházelo v případech, že byl popraven někdo, kdo dokázal zapůsobit na přítomné diváky, nebo v případech, že se poprava prodlužovala a divadlo krutosti přesáhlo mez, kterou byli přítomní ochotni tolerovat.

6) Tuto změnu v chápání trestu lze označit za první reformu trestního systému. Tato reforma vedla k masivnímu rozmachu instituce vězení a vězení tvořilo první (a nejdůležitější) instanci při řešení zločinnosti. Proběhla na přelomu osmnáctého a devatenáctého století. Zhruba od roku 1960 je možné hovořit o takzvané druhé reformě trestního systému. Přesouvá instituci vězení z první instance až na instanci poslední a začínají nastupovat alternativní tresty (viz Cohen 2007, 32–33). Po období neoliberalní revoluce se opět začíná věznicе přesouvat na úroveň první instance (viz dále v textu).

7) V originále *great incarcerations*.

8) Totální institucí je taková instituce, která omezuje svobodu jedince tím, že ho uzavírá a má absolutní kontrolu nad každým momentem v životě internovaného (srov. Goffman 1991).

9) Nebo tyto formy jednání alespoň schvalovat.

10) I přes to, že k období velkého uzavírání je důležité zmínit skutečnost, že v tomto období docházelo k uzavírání širokého spektra skupin. Zločinci byli uzavíráni do vězení, blázni nejdříve také do vězení a později do specializovaných špitálů, které ale neměly za cíl věnovat se léčbě šílenství, ale jeho izolaci (viz Foucault 1994, 105). Nepracující a žebraři byli uzavíráni do institucí, které je měly naučit pracovnímu habitu, a děti byly internovány ve školských zařízeních (srov. Foucault 2000).

11) Nejskrytější ve významu izolování jedinců a odklon od exponovaného trestání formou veřejné tortury a podobně. Další a stále zcela zjevnou formou trestání je vystavování veřejné stigmatizaci v podobě rámování trestaných jedinců jako veřejných nepřátel, nepřizpůsobivých a podobně.

12) Před tím byl proces trestání nejexponovanější částí trestního procesu.

13) Věznicе samozřejmě existovaly před obdobím devatenáctého století, ale jejich role v procesu trestání byla odlišná od té role, kterou jim v tomto procesu přisuzujeme dnes.

věznic (viz Foucault 2005, 247). Utváření disciplinovaných těl vede k tomu, že tato těla naturalizují určitou etiku (srov. Bourdieu 2000, 28), jejímž prostřednictvím dochází k naplňování nápravné a výchovné funkce trestu.

Se zrodem této instituce je dále spojeno to, že základním operátorem trestání se stává čas. Věznice tedy kvantifikují trest skrze proměnlivou délku času. Tím, že věznice ubírají odsouzeným určitou vymezenou délku času, manifestují skutečnost, že zločinec svým jednáním poškodil společnost jako celek (Foucault 2000, 321). Vězení také slouží k manifestaci autority státu, který skrze ně rozhoduje o tom, kdo bude vyřazen ze společnosti a internován (Keller 2010, 113). Vězení tedy v současnosti představuje nejrozšířenější formu trestání. Vyjdeme-li z Weberova tvrzení, že nejrozšířenějším způsobem legitimizace daných institucí je víra v jejich legalitu (srov. Weber 1998, 170), lze konstatovat, že využívání instituce vězení představuje legitimní způsob trestání a napomáhá tak k upevňování legitimacy státních institucí (resp. politického řádu).

Trestání zločinů prostřednictvím využívání věznic může vést k (re)produkci legitimacy státních orgánů (resp. politického řádu) několika způsoby. Lze konstatovat, že zločinnost se vyskytuje v každé společnosti a lze ji z celospolečenského hlediska vnímat jako faktor, jenž se může podílet na rozvoji mravnosti společnosti a práva (srov. Durkheim 1969, 93 a 98). Toto tvrzení se může jevit poněkud triviální a je třeba ho blíže rozvést. V tomto pojetí je tedy zločinnost vnímána jako potenciálně prospěšná z celospolečenského hlediska. Jednak proto, že napomáhá rozvoji práva, a také proto, že posiluje pocit pospolitosti mezi zákonů dbalými¹⁴ členy společnosti (viz Ruggiero 2006, 47). Jak už bylo řečeno, zločin symbolizuje útok na společenské normy a hodnoty, dále samozřejmě může představovat útok na bezpečí, život či majetek spořádaných členů společnosti. Z tohoto pohledu zločinnost utváří specifický kapitál strachu, který může být státními institucemi proměněn v politický profit (srov. Bauman 2008, 21). Kapitál strachu je rozšiřován prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků, které šířením „strachu ze zločinu“ (Altheide 2002, 6) utváří to, že strach ze zločinu se stal jedním ze způsobů, kterým jedinci nahlížejí na sociální realitu, a takto šířený kapitál napomáhá ke konstrukci sociálních identit¹⁵ (srov. Altheide 2002, 3, 9). S ohledem na skutečnost, že od státních institucí spořádaní členové společnosti očekávají to, že zajistí jejich bezpečnost a zabezpečí jejich majetek (Bauman 2004, 63), lze konstatovat, že když státní instituce bojují proti zločinnosti, naplňují tím specifická očekávání společnosti (viz Weber 1997, 55) a tím (re)produkcují svoji legitimitu v očích veřejnosti.

Kromě toho, že státní orgány naplňují očekávání veřejnosti tím, že se staví do pozice těch, kteří bojují se zločinem, je možné identifikovat další způsob (respektive

prohloubit argumentaci týkající se předchozího způsobu), kterým posilují svoji legitimitu v očích veřejnosti. V tomto případě je možné se odrazit od klasické teorie Carla Schmitta, který tvrdí, že utváření dichotomie přítel versus nepřítel představuje kategorizaci, ze které mohou státní instituce odvozovat motivy pro své jednání (Schmitt 2007, 26). Utváření této dichotomie je umožněno identifikací přítele a nepřítele,¹⁶ přičemž tuto identifikaci umožňuje vymezování *přítele* ve vztahu k referenčnímu bodu *nepřítele*. Tato identifikace tedy vychází z kontrastu vůči referenčnímu bodu (srov. Eriksen 2007, 68). V případě, že zločin reprezentuje nepřítele, proti kterému se státní instituce svým jednáním vymezují, a zločin je nositelem potenciálního ohrožení zdraví nebo života spořádaných členů společnosti, tak tím, že se proti němu státní instituce postaví, konstruuje svůj obraz jakožto garantů bezpečnosti spořádaných občanů. To samozřejmě vede k upevňování jejich legitimacy v očích společnosti.

Další způsob, kterým mohou státní instituce posilovat svoji legitimitu prostřednictvím jejich vztahu ke zločinnosti, lze uvést tvrzením Charlese Wrighta Millse. Podle Millse jsou členové společnosti spokojeni, když sdílejí určitou soustavu hodnot a nepocítují jejich ohrožení. U těchto sdílených norem a hodnot očekávají to, že budou dodržovány ostatními členy společnosti (viz Mills 2008, 15, 33). Tento stav společnosti mohu označit za nomický. Jelikož zločin představuje útok na nomický řád, lze tvrdit, že tím, že státní orgány zasahují proti zločinnosti, se profilují i jako garanti nomického řádu. Nomický řád a život v nomickém světě je členy společnosti vyhledáván (Habermas 2000, 149). Tím, že se státní orgány staví na stranu řádu nomického, tak opět (re)produkcují svoji legitimitu v očích společnosti. Ve všech případech, které jsem zde uvedl, disponují státní instituce právem legitimně využít násilí, jelikož jeho využití obhájí tím, že je namířeno proti kriminálnímu jednání (srov. Cohen 2011a, 182). Využití silového postupu je ze strany státních institucí legitimní také proto, že se jedná pouze o dočasné a kontrolované násilí, jež je v případě zajištění bezpečnosti a pořádku kompatibilní s demokratickými principy (viz Agamben 2005, 7).

3.2. Neoliberální revoluce

Výše v textu jsem hovořil o dvou reformách vnímání trestu, jeho aplikace a jeho vztahu k legitimitě. Od přijetí Washingtonského konsenzu je možné metaforicky hovořit o počátku neoliberální revoluce, která přetrvává do současnosti (srov. Cohen 2010, 388). Tuto neoliberální revoluci lze vnímat jako třetí reformu ve vnímání instituce trestu a jejího vztahu k legitimitě státních institucí (resp. politického řádu). Tuto metaforickou neoliberální revoluci je možné charakterizovat jako ideologickou ofenzivu, „která líčí veřejný sektor jako projev rigidity, jako archaismus a jako neúnosné břemeno, jež blokuje

14) V originále *law-abiding citizens*.

15) Například *spořádaný občan, zločinec a podobně*.

16) V tomto pojetí je *přítel* prezentován *jednak zákona dbalými členy společnosti, a jednak státními institucemi. Nepřítel je logicky reprezentován nositeli kriminálního jednání*.

rozvoj iniciativy a tvorbu bohatství“ (Keller 2011, 18). Prostřednictvím neoliberální revoluce dochází k takzvané trojí transformaci státu. První transformace se týká komodifikace veřejných statků a s tím spojeného nárůstu finančního podhodnocování pracujících. Dále dochází k oslabování (a postupné destrukci) systémů sociálního zabezpečení. Státní aparát tedy místo systémových opatření cílících na snížení nezaměstnanosti přесouvá odpovědnost za zajištění obživy na jedince. Třetí transformací je stále posilování a rozšiřování penálního aparátu státu (Wacquant 2009b, 5). Dochází tedy k utváření takového státu, který omezuje své ekonomické a sociální funkce a v důsledku toho posiluje komplexnost a intenzitu své administrativy a represivní mašinérie (Clark a Dear 1984, 40). Zintenzivňování státních intervencí se projevuje ve zvyšování administrativní centralizace státních aparátů, rozšiřováním přímé intervence do výrobního procesu a již zmiňovaným posílením penálního aparátu a rozvojem dalších forem sociální kontroly (srov. Barrow 1993, 89). V průběhu neoliberální revoluce se tak společnost stala otevřenější kontrole (srov. Alexander 2010, 85).

V souladu s neoliberální logikou dochází k redefinici funkcí státu. Stát ustupuje z ekonomické a sociální sféry a nutnost omezení svých sociálních funkcí prosazuje prostřednictvím rozsáhlejších a masivnějších trestních zásahů (Bauman 2008, 52). Stát tedy přestává zajišťovat sociální služby a takto vzniklý deficit legitimacy a nejistotu svých občanů se snaží překonávat za pomoci mobilizace policie, soudů a věznic směrem k marginalizovaným skupinám (deklasovaným, viz dále v textu) (Keller 2010, 113). Neoliberální logika vychází z oddělení ekonomické a sociální oblasti a neoliberální *penální doxa* utváří vztah mezi sociálním prostředím a kriminálními činy (Wacquant 2009b, 8). Neoliberální logika předepisuje státům to, aby snižovaly oblasti poskytování sociálního zabezpečení nebo sociální pomoci. S tím jde ruku v ruce rozšiřování penálního sektoru států (srov. Wacquant 2009a, 3). To vede k utváření *liberálního paternalismu*, v jehož centru stojí právě penální aparát státu jakožto nástroj managementu chudoby (Wacquant 2009a, 3). Tento *liberálně paternalistický* režim je pak liberální směrem k vrchním vrstvám společnosti a paternalistický směrem k příjemcům sociální pomoci (srov. Wacquant 2001, 402). Díky neoliberální revoluci tak dochází ke kriminalizaci a penalizaci chudoby, což slouží jednak ke zvládnutí efektů neoliberální politiky, a jednak ke kompenzaci deficitu legitimacy, jenž je způsoben právě ústupem státu z ekonomického a sociálního pole (Wacquant 2001, 401–402). Kriminalizaci sociálně slabých jednotlivců a skupin lze vnímat jako nástroj sloužící ke snižování poptávky po sociální péči, kdy místo poskytování pomoci nastupuje provádění disciplinace (která samozřejmě neřeší příčiny toho, proč určité skupiny potřebují sociální pomoc) (srov. Keller 2007, 114). Společenské skupiny, na které je uplatňována paternalistická politika, je možné označit jako *deklasované* (viz např. Keller 2005).

Produkce *deklasovaných*, kriminalizace a penalizace chudoby je jedním ze základních produktů realizace neoliberálních reforem a vychází z neoliberální redukce

jedinců. Ti jsou vnímáni jako souhrn zdrojů¹⁷ a jejich hodnota je určena užitnou hodnotou jejich pracovní síly (Keller 2011, 72). Neoliberální společnost tedy vnímá jedince na základě jejich přínosu k produkci nadhodnoty a jako konzumenty. Měřítkem normality se tedy stává adaptace na konzumerismus. Sociálně slabí a nezaměstnaní jedinci jsou tedy vnímáni jako nekonzumenti a neproducenti, a z tohoto pohledu jsou tak vnímáni jako problematictí (Bauman 2007, 33). Neoliberální percepci těchto skupin lze vyjádřit tvrzením Zygmunta Baumana, že *„chudí nejsou potřební, a proto jsou nechtění“* (Bauman 2007, 34). Problematika chudoby je rámována jako problém práva a pořádku. Příslušnost k deklasovaným je vnímána jako výsledek porušení zákona, a z tohoto důvodu je na třídu deklasovaných uplatňováno primárně právo zakazování (například vyháněním z veřejných míst) (srov. Bauman 2007, 30, 34). Ze strany státních institucí tedy nedochází k boji proti chudobě, ale k boji proti chudým, a státní aparát tak neusiluje o redukci chudoby, ale o redukci viditelnosti chudých na veřejných prostranstvích (Wacquant 2009b, 59). Tento pohled na deklasované lze zdůraznit například tím, že současný ideologický diskurz *„zveličuje rozsah zneužívání sociálních dávek“* (Keller 2005, 75), což lze ilustrovat na aktuálním případě reformy jejich poskytování, která proběhla v neoliberální režii exministra Jaromíra Drábka. Tato reforma je ukázkovým příkladem rozšiřování dohledu nad třídou deklasovaných skrze utváření *sociálního panoptikonu*,¹⁸ který je založen právě na zintenzivňování dohledu nad „problémovou“ populací ze strany státních orgánů (srov. Wacquant 2001, 407). Právě tato reorganizace sociální podpory do podoby nástroje dohledu a kontroly je jedním ze znaků rozšiřujícího se punitivního aparátu státních institucí (srov. Wacquant 2009b, 58).

Pro politiku utváření diskurzu nebezpečnosti deklasovaných jsou třeba určité skupiny („experti“, novináři, byrokraté atd.) a dále pak instituce, které tento diskurz (re)produkcují (univerzity, vládní úřady atd.) (srov. např. Wacquant 2009b; Lupták 2011). Skrze tyto instituce je tedy utvářena percepce skupin deklasovaných, jako potenciálně nebezpečné skupiny (kvůli jejich možné kriminalitě), a problémy, které jsou s touto skupinou spojeny, jsou řešeny zvyšováním zájmu penálního sektoru místo snahy o jejich (re)integraci do společnosti (Bauman 2003, 43). S ohledem na to, že deklasovaní jsou nekonzumenty a neproducenty a nepřispívají tedy k produkci nadhodnoty, jsou vnímáni jako hrozba a balast neoliberálního „rozvoje“ (srov. Barrow 1993, 112). Deklasovaní jsou také vnímáni jako potenciální zdroj ohrožení legitimacy státu, jelikož díky své sociální vyloučenosti zpochybňují jeho racionalitu (srov. Clark a Dear 1984, 176).

Určité skupiny obyvatel (deklasovaní) jsou tedy vnímány jako potenciální zločinci a stávají se předměty zájmu politického a žurnalistického pole (Wacquant 2009b, 4), a tím, jak státní instituce v důsledku neoliberálních reforem ztrácí svoji legi-

17) V neoliberálním slovníku označován pojem lidský kapitál.

18) V originále *social panopticism*.

timitu, se tento diskurz kriminality průběžně rozšiřuje (srov. Wacquant 2009a, 110). Skrze neoliberální myšlení a jeho snahu o komodifikaci sociálních vztahů dochází směrem k posunu k penálnímu státu. Tento posun lze dle Loïca Wacquanta charakterizovat tím, že „ekonomická deregulace a zvyšování penální regulace jsou ruku v ruce“ (Wacquant 2009a, 120), volná ruka trhu je v tomto pohledu doplňována železnou pěstí státu (Keller 2010, 112).

Z pohledu neoliberální revoluce a přijímání neoliberálních reforem dochází k tomu, že je koncept státu narušován a potřebuje tedy znovu nastolit svoji legitimitu a upevnit své postavení (Clark a Dear 1984, 59). Tvzení, že vězení představuje záložní zdroj legitimacy (Althusser 2006, 123) tedy ve státech, které prošly (procházejí) neoliberální revolucí, platí více než před touto modifikací jejich funkcí. Penální aparát v tomto pojetí plní pro stát tři prospěšné funkce. První je, že disciplinuje pracující třídu tím, že skrze trestání a sociální kontrolu zvyšuje potenciální náklady na přesun k šedé ekonomice. Dále neutralizuje a prostřednictvím vězení izoluje elementy, jež jsou pro státní aparát škodlivé. Poslední pro stát prospěšnou funkcí státního aparátu je skutečnost, že (re)produkuje státní autoritu a tím tak vyvažuje deficit legitimacy státních institucí, který je způsobený jeho stahováním ze sociální a ekonomické oblasti (Wacquant 2009b, 7).

Jak bylo řečeno výše v textu, v průběhu metaforických reforem trestu došlo ke změně jeho vnímání. Trest byl nejdříve vnímán jako odplata panovníka a společnosti a byl založen na exemplárnosti a exponovanosti. Toto vnímání se změnilo na vnímání trestu jako společenské reakce a obrany společnosti a byla přidána určitá výchovná a nápravná funkce trestu. Trestání se přesunulo z těla na duši a z exponovanosti do nejskrytější části trestního procesu. Toto vnímání přežilo i v průběhu třetí reformy, ale rozšířilo se spektrum zájmu penálních institucí. V průběhu této reformy se ale začalo upouštět od nápravné a výchovné funkce trestu, a logika komodifikace všeho se přenesla i do instituce vězení. Vězni se stali zbožím, které je třeba odbavit za vynaložení co nejnižších nákladů (Cohen 2010, 389). Komodifikaci trestání lze spatřovat i v tom, že věznice (respektive celý penální aparát) jsou stabilním zdrojem pracovních míst a daňových příjmů, a uvěznění tak představuje prosperující průmysl (Wacquant 2009a, 75–76). Tuto skutečnost ilustruje Loïc Wacquant na příkladu toho, že v roce 1995 představoval penální systém ve Spojených státech amerických čtvrtého největšího zaměstnavatele (Wacquant 2009a, 69) a počet osob internovaných ve věznicích by utvořil čtvrté největší město (Wacquant 2009b, 114).

V této části textu jsem usiloval o charakteristiku instituce trestu, o její proměny v průběhu tří metaforických reforem a o vysvětlení toho, jakým způsobem může instituce trestu ovlivňovat legitimitu státních institucí (resp. politického řádu). V následující části se pokusím předloženou argumentaci ve stručnosti ilustrovat na konkrétních příkladech z České republiky.

4. Exemplární trest, *homo sacer* a tykadla

Pro ilustraci toho, jakým způsobem může udělování trestů (re)produkovat legitimitu státních institucí, jsem zvolil tři odlišné příklady. Prvním příkladem je udělení trestů pro neonacistické útočníky v tzv. vítkovské kauze. Dalším příkladem je zastavení trestního stíhání Ivo Vlacha, který přešel ženu a způsobil její smrt. Posledním příkladem je pak kauza tzv. „tykadlového řidiče“ Roberta Smetany.

V dubnu 2009 se ve Vítkově odehrál rasisticky motivovaný útok, při němž čtyři neonacisté zaútočili zápalnými lahvemi na dům obývaný romskou rodinou. Výsledkem tohoto útoku bylo (mimo jiné) popálení dvouletého dítěte. Všem útočnickům byl vyměřen trest v rozmezí dvacet až dvaadvacet let. Prostřednictvím argumentace předložené v tomto textu lze dojít k následující interpretaci této kauzy. Lze tvrdit, že dopadením útočníků a udělením vysokých trestů odnětí svobody došlo k (re)produkcí legitimacy státních institucí. Tento trestný čin vedl k ohrožení zdraví a majetku poškozených jedinců. Tím, že státní orgány dopadly a potrestaly viníky tohoto činu, naplnily specifické očekávání veřejnosti. Veřejnost od státních orgánů očekává to, že budou bránit jejich majetek a zajišťovat jejich bezpečnost (srov. Bauman 2004, 63). Tímto tedy došlo k tomu, že státní orgány vyslaly (skrze dopadení útočníků a jejich nekompromisní potrestání) společnosti vzkaz, že nebudou tolerovat ohrožování bezpečnosti a majetku jejich členů. Tento trestný čin lze dále interpretovat jako zpochybnění samotné autority státu. Jak bylo řečeno, jednalo se o násilný trestný čin, který ohrozil majetek a zdraví postižených. S ohledem na skutečnost, že právo na legitimní užití násilí náleží pouze státu (Weber 1998, 247) a může být vykonáváno pouze prostřednictvím specializované, centralizované a disciplinované skupiny (Bourdieu 1998, 75), lze konstatovat, že svým jednáním posílily státní instituce svoji autoritu, jelikož ta je autoritou pouze v případě, že není zpochybnována (srov. Trainor 2006, 773). Upevněním autority státních institucí v očích veřejnosti také vyslaly státní instituce signál, že jsou garanty nomického řádu, což je dalším z očekávání, jejichž naplňováním dochází k (re)produkcí jejich legitimacy. Další interpretační linií, kterou lze nalézt v tomto příkladu, je skutečnost, že se státní orgány prostřednictvím svého jednání profilovaly jako ochránci demokratických hodnot, což opět (re)produkuje jejich legitimitu v očích veřejnosti. Útok na romskou rodinu ve Vítkově byl spáchán příslušníky pravicově-extremistické scény. Extremistickou scénu obecně lze vnímat jako antitezi demokracie a pravicový extremismus usiluje o institucionalizaci fundamentální nerovnosti jedinců, jež je založena na jejich původu, etnicitě nebo rase (srov. Mareš 2003, 22 nebo Fiala ed. 1998). Tím, že se státní instituce vymezily vůči projevům tohoto jednání, se profilovaly jako stoupenci hodnot demokratických. Dopad tohoto konání státních institucí a (re)produkční efekt tohoto jednání ve vztahu k jejich legitimitě byl umocňován prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků. Jednak tím, že neustále ukazovaly oběti tohoto trestného činu. Tím napomáhaly utvářet kapitál strachu, který je pro jednání státních institucí v tomto případě výhodný (srov.

Altheide 2002, 91). A jednak tím, že ze strany médií byla akcentována skutečnost, že obětí tohoto žhářského útoku bylo dvouleté dítě. Děti v roli obětí trestných činů jsou silným zdrojem kapitálu strachu a po státu je požadováno to, aby je chránil před zdroji ohrožení (Altheide 2002, 156, 173). Z tohoto pohledu je možné hromadné sdělovací prostředky označit za nástroje udržování symbolického řádu, které tím, že referují o událostech formou vybraných obrazů, dramatisují efekt svých sdělení (viz Bourdieu 2002, 12, 15).

Dalším příkladem je kauza náměstka olomouckého primátora Ivo Vlacha. Vlach způsobil v květnu 2012 dopravní nehodu, při které na přechodu pro chodce usmrtil ženu. Po té, co Vlach vyplatil odškodné pozůstalým ve výši 1,2 milionu Kč, došlo k zastavení jeho trestního stíhání. Optikou tohoto článku lze tuto skutečnost interpretovat následujícím způsobem. Jednak neoliberální logikou komodifikace všeho jako výraz komodifikace lidského života, který byl soudem ohodnocen na 1,2 milionu Kč. Svým rozhodnutím tak olomoucký okresní soud utváří v rámci společnosti kategorii jedinců, jež lze označit jako *homo sacer*.¹⁹ *Homo sacer* je takový jedinec, jehož poškození nebo zabití (jako v tomto případě) nevede k potrestání toho, kdo ho poškodil nebo zabil (Agamben 1998, 48). Ten, kdo zabije *homo sacer*, se tedy nevystavuje riziku toho, že bude souzen za zabití (Agamben 1998, 47). Giorgio Agamben hovoří o tom, že utváření kategorie *homo sacer* je výsadním privilegiem mocenské sféry (Agamben 1998, 53). S ohledem na skutečnost, že každá společnost vytváří kategorii *homo sacer* a rozhoduje o tom, kdo do ní patří (Agamben 1998, 81), tak tím, že soudní instituce rozhodla o zastavení trestního stíhání Ivo Vlacha, vyprodukovala kategorii *homo sacer* a aplikovala ji na oběť jeho činu. Cena za vytvoření a aplikaci této kategorie byla okresním soudem v Olomouci stanovena na 1,2 milionu Kč. Utváření těchto kategorií a jejich aplikace v rámci společnosti může (jako v tomto případě) mít delegitimizační účinek na konání státních institucí, jelikož je od nich očekáváno to, že na trestný čin budou reagovat skrze udělování trestů a ne skrze utváření kategorie *homo sacer*. Prostřednictvím tohoto příkladu lze opět ilustrovat vzájemnou propojenost instituce trestu a legitimacy státních institucí (resp. politického řádu). To, že v některých případech státní instituce rozhodnou o neudělení trestu,

19) Ohledně konceptu *homo sacer* a jeho aplikaci na tento konkrétní případ se zcela logicky otevírá prostor pro argumentační linii, podle které lze vyplacení odškodného vnímat jako formu trestu, jelikož uložení trestu odnětí svobody nepředstavuje jedinou formu trestání. Aplikaci konceptu *homo sacer* na tento příklad lze podpořit tvrzením, že vyplacení odškodného nepředstavuje způsob trestu, který postihne toho, kdo se tohoto činu dopustil, jelikož vyplacení tohoto odškodného nepředstavuje s ohledem na sociální postavení pachatele formu trestu. Dále proto, že vyplacení odškodného nereflektuje společenskou nebezpečnost tohoto činu. V poslední řadě lze aplikaci této koncepce osvětlit v kontextu posledního příkladu v této části textu.

tu, může způsobit oslabení jejich legitimacy v očích společnosti. Utváření kategorie *homo sacer* je jedním z těchto případů.

Poslední příklad, který se může jevit v kontextu předchozího příkladu paradoxním, a který je ilustrací toho, jak udělováním trestů mohou státní instituce svoji legitimitu snižovat, je kauza tzv. tykadlového řidiče Roberta Smetany. Robert Smetana byl obviněn z toho, že na volebních billboardech přikresloval politikům tykadla. Soud rozhodl o tom, že Smetana musí uhradit způsobenou škodu a nastoupit na veřejné prospěšné práce v rozsahu 100 hodin. Smetana uhradil způsobenou škodu, ale odmítl vykonávat prospěšné práce. Jako reakci na toto odmítnutí mu bylo soudem vyměřeno 100 dní odnětí svobody. Zde se zastavím a pokusím se předložit argumentaci směřující k tomu, že toto rozhodnutí státních institucí mělo delegitimizační dopad na jejich jednání. První linií je možné vést za využití předchozího příkladu. Na zabití člověka reagovaly státní instituce utvořením a aplikací kategorie *homo sacer* a kvantifikovaly hodnotu této kategorie (1,2 mil. Kč). Na odmítnutí poslušnosti jejich autoritě v případě Smetany reagovaly udělením trestu odnětí svobody. Pokud tyto příklady budeme nahlížet současně, tak v obou případech došlo k uhrazení vzniklé škody.²⁰ Paradox jednání státních institucí spočívá v tom, že jejich rozhodnutí tedy vysílají směrem ke společnosti signál, že život jedince je možné kvantifikovat a vyjádřit v penězích, ale v případě poškození politické propagandy nepostačí pouze kvantifikace vzniklé škody, ale je třeba i viníka potrestat. Pokud na tento příklad vztáhneme základní logiku trestu, tedy to, aby donutil viníka k tomu, aby respektoval právo, a odradil další potenciální zločince od páchaní podobného činu (srov. Foucault 2000), tak lze konstatovat, že udělení tohoto trestu má naprosto opačný účinek (což se projevilo například v aktuální předvolební kampani ke krajským a senátním volbám, při které se objevil trend přimalovávání tykadla ve všech krajích ČR). Udělení trestu odnětí svobody za jednání, které má nulovou společenskou nebezpečnost, ale zpochybňuje politický systém jako celek (a je tedy potenciálně nebezpečné systému jako celku), lze tedy pohledem uděleného trestu a státních institucí vnímat jako manifestaci jejich superiority nad společností a jedinci, která se projevuje právě trestáním takového typu jednání (srov. Agamben 2005). Státní instituce nejsou schopny toto jednání legitimizovat a vždy, když je vznesen dotaz ohledně tohoto případu, tak argumentují pouze v linii legality tohoto trestu a ne jeho legitimacy.²¹ To svědčí o tom, že udělení tohoto trestu bylo pouze legálním, ale v žádném případě legitimním

20) Která v případě pomalovaných billboardů činila 50 000 Kč a v případě usmrcení člověka 1,2 milionu Kč.

21) Viz například vyjádření týkající se této kauzy ze strany prezidentských kandidátů Karla Schwarzenberga, Vladimíra Dlouhého a Jiřího Dienstbiera pronesené na debatě s těmito kandidáty konané 21. 11. 2012 na půdě FF ZČU v Plzni.

činem. Udělování trestů tedy nemusí vždy vést pouze k upevnování legitimacy státních institucí, ale může ústít i v její oslabování v očích společnosti.²²

Výše charakterizované příklady jsou samozřejmě zvoleny velmi selektivně a příkladů z české společnosti, na kterých by šel podrobně ilustrovat vzájemný vztah instituce trestu a legitimacy státních institucí (resp. politického řádu), by šla identifikovat celá řada.²³ Při výběru ilustračních příkladů jsem vycházel z toho, že všechny příklady byly dostatečně zmedializovány, a tedy rozšířeny směrem ke společnosti (srov. Závorská 2005), a z toho, že se jedná o aktuální příklady. Vybral jsem záměrně tři odlišné typy udělování trestů, jejichž prostřednictvím je, dle mého soudu, možné přiblížit vztah legitimacy a trestu. V prvním příkladu se jedná o udělení trestu za demonizované jednání, v druhém příkladu se jedná o problematiku neudělení trestu a vytváření kategorie legálně zabíjelných jedinců. Poslední příklad ilustruje to, jak udělování paradoxních trestů může vést k oslabování legitimacy institucí, které tyto tresty udělily.

5. Závěrem

V předkládaném textu jsem se věnoval vzájemnému vztahu instituce trestu a legitimacy státních institucí (resp. politického řádu). Cílem tohoto textu bylo jednak charakterizovat změny ve vnímání instituce trestu a legitimacy státních institucí a politického řádu obecně. Trest byl nejdříve vnímán jako odplata panovníka, byl cílen primárně na těla odsouzených a byl založen na intenzitě a exponovanosti. S reformou trestů dochází k tomu, že se utváří specializovaná instituce trestání – věznic. V souladu s touto reformou se trest transformuje z veřejné manifestace krutosti na skrytý proces trestání. Odsouzení již nejsou drasticky popravováni na náměstích, ale trest se přesouvá za zdi věznic. V této podobě už nemá cílit primárně na tělo odsouzených, ale na jejich duši. V souvislosti s neoliberální revolucí pak dochází jednak k tomu, že se trestání komodifikuje. Odsouzení jsou tedy vnímáni jako zboží, které je třeba odbavit, což vede k tomu, že se upozaďují edukativní funkce instituce trestu. Dále dochází k tomu, že jsou uměle kriminalizovány určité skupiny v rámci společnosti a jejich jednání je následně penalizováno. Dále jsem se závěrečné části práce snažil o ilustraci vzájemného vztahu instituce trestu a legitimacy státních institucí a politického řádu obecně. Studii jsem se snažil ukotvit primárně v argumentační linii Michela Foucaulta a Loïca Wacquanty, a prostřed-

nictvím analýzy vztahu mezi legitimitou a trestem tak ilustrovat skutečnost, že při výzkumu problematiky státu může vztah mezi těmito fenomény sloužit jako využitelná analytická rovina. Hlavním cílem textu tedy nebylo dojít k nějaké nové úrovni poznání, ale spíše naznačit jednu z možných cest, kterými se dá při výzkumu státu ubírat.

Seznam zdrojů

- AGAMBEN, Giorgio (1998): *Homo sacer. Sovereign power and bare life*. Stanford: Stanford university press.
- AGAMBEN, Giorgio (2005): *State of exception*. Chicago: University of Chicago press.
- ALEXANDER, Jeffrey (2010): Marxism and the spirit of socialism: cultural origins of anti-capitalism. *Thesis Eleven* 2/2010, s. 84–105.
- ALTHEIDE, David L. (2002): *Creating Fear: News and construction of crisis*. New York: Aldine de Gruyter.
- ALTHUSSER, Louis (2006): Ideology and ideological state apparatuses (notes towards an investigation). In: Gupta, Akhil a Sharma, Aradhana (eds.): *The anthropology of the state*. Malden: Blackwell Publishing, s. 86–111.
- BARROW, Clyde W. (1993): *Critical theories of the state. Marxist, neo-marxist, post-marxist*. The University of Wisconsin Press.
- BAUMAN, Zygmunt (2002): *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON.
- BAUMAN, Zygmunt (2004): *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá Fronta.
- BAUMAN, Zygmunt (2007): Collateral casualties of consumerism. *Journal of consumer culture* 1/2004, s. 25–56.
- BAUMAN, Zygmunt (2008): *Tekuté časy: Život ve věku nejistoty*. Praha: Academia.
- BENDLE, Mervyn F. (1999): The death of the sociology of deviance? *Journal of Sociology* 1/1999, s. 42–59.
- BENJAMIN, Walter (1998): *Agesilaus Santander*. Praha: Herrmann&synové.
- BERGER, Peter a LUCKMANN, Thomas (1999): *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii věděni*. Brno: CDK.
- BOURDIEU, Pierre (1989): Social space and symbolic power. *Sociological Theory* 1/1989, s. 14–25.
- BOURDIEU, Pierre (1998): *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- BOURDIEU, Pierre (2000): *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.
- BOURDIEU, Pierre (2002): *O televizi*. Brno: Doplněk.
- CLARK, Gordon, L. a DEAR, Michael (1984): *State apparatus. Structures and language of legitimacy*. Boston: Allen&Unwin.
- COHEN, Stanley (2007): *Visions of social control. Crime punishment and classification*. Cambridge: Polity Press.
- COHEN, Stanley (2010): Ideology? What ideology? *Criminology & criminal justice* 4/2010, s. 387–391.
- COHEN, Stanley (2011a): *Folk devils and moral panics. The creation of the mods and rockers*. Oxon: Routledge.

22) Jako další příklad tohoto jednání může sloužit mediálně exponovaný soudní proces se členkami skupiny Pussy Riot (viz například Kalinič a Naxera 2012).

23) Dále například aktuální kauza Davida Ratha, kauza „atentátu“ na Václava Klause, kauza Víta Bárty a Jaroslava Škárky nebo kauza Anny Benešové odsouzené za korupční jednání, ale omilostněné Václavem Klausem a podobně.

COHEN, Stanley (2011b): Whose side were we on? The undeclared politics of moral panics theory. *Crime media culture* 3/2011, s. 237–243.

COHEN, Stanley a TAYLOR Laurie (2002): *Escape attempts. The theory and practice of resistance to everyday life*. London&New York: Routledge.

DURKHEIM, Émile (1969): *Pravidla sociologické metody*. Praha: Vysoká škola politická UV KSČ.

DURKHEIM, Émile (1998): *Sociologie a filosofie, sociologie a sociální vědy*. Praha: SLON.

ERIKSEN, Thomas H. (2007): *Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě*. Praha: Triton.

FIALA, Petr (ed.) (1998): *Politický extremismus a radikalismus v České republice*. Brno: Masarykova univerzita.

FOUCAULT, Michel (1994): *Dějiny šílenství. Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*. Praha: Lidové Noviny.

FOUCAULT, Michel (1996): *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann&synové.

FOUCAULT, Michel (1997): *Psychologie a duševní nemoc*. Praha: Dauphin.

FOUCAULT, Michel (1999): *Dějiny sexuality I. Vůle k vědě*. Praha: Herrmann&synové.

FOUCAULT, Michel (2000): *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin.

FOUCAULT, Michel (2003): *Dějiny sexuality II. Užívání slasti*. Praha: Herrmann&synové.

FOUCAULT, Michel (2005): *Je třeba bránit společnost*. Praha: Filosofia.

FOUCAULT, Michel (2009): *Zrození biopolitiky*. Brno: CDK.

GOFFMAN, Erving (1991): *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Limited: Penguin Books.

HABERMAS, Jürgen (2000): *Problémy legitimacy v pozdním kapitalismu*. Praha: Filosofia.

KALINIČ, Petr a NAXERA, Vladimír (2012): Pussy Riot aneb Svéráz ruských marginálů. *Mezinárodní politika* 10/2012, s. 31–34.

KELLER, Jan (2005): *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON.

KELLER, Jan (2007): *Teorie modernizace*. Praha: SLON.

KELLER, Jan (2010): *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON.

KELLER, Jan (2011): *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Praha: SLON.

LUPTÁK, Lubomír (2011): *Bezpečnostný diskurz v SR: Lokalizácia ne(o)liberálního vládnutia v postsocialistickom Barbaricu*. Nепublikovaná disertační práce. Plzeň: FF ZČU.

MALTHUS, Thomas R. (2002): *Esej o principu populace*. Brno: Zvláštní vydání.

MAREŠ, Miroslav (2003): *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister&Principal.

MILLS, Charles W. (2008): *Sociologická imaginace*. Praha: SLON.

MITCHELL, Timothy (2006): Society, economy, and the state effect. In: Gupta, Akhil a Sharma, Aradhana (eds.): *The anthropology of the state*. Malden: Blackwell Publishing, s. 169–186.

ROSS, Howard M. (2000): Culture and identity in comparative political analysis. In: Crothers, Lane a Lockhart, Charles (eds.): *Culture and politics: A reader*. New York: St. Martin's Press, s. 39–70.

RUGGIERO, Vincenzo (2006): *Understanding political violence: A criminological analysis*. New York: Open university press.

SCHMITT, Carl (2007): *Pojem politična*. Brno: CDK.

TRAINOR, Brian, T. (2006): The state as the mystical foundation of authority. *Philosophy & Social Criticism* 6/2006, s. 767–779.

WACQUANT, Loïc (2001): The penalisation of poverty and the rise of neo-liberalism. *European journal of criminal policy and research* 4/2001, s. 401–412.

WACQUANT, Loïc (2009a): *Prisons of poverty*. Minneapolis: University of Minnesota press.

WACQUANT, Loïc (2009b): *Punishing the poor. The neoliberal government of social insecurity*. Durham: Duke university press.

WEBER, Max (1997): *Autorita, etika, společnost*. Praha: Mladá Fronta.

WEBER, Max (1998): *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH.

ZÁVRSKÁ, Vladislava (2005): *Teoretická východiska teorií účinků masové komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Summary

This article, which is primarily theoretically oriented, attempts to introduce the mutual relation between the institution of punishment and the legitimacy of state institutions. Firstly, the author focuses on the definition of the particular actors that are authorised to order punishment for the expressions of certain behaviour. State is currently the only actor, which has the right to legitimately and legally order punishment. Then the author is concerned with the characteristics of the institution of punishment. Once the institution of punishment and the actor that has the right to order it are characterised, the author focuses on the mutual relation between punishment and legitimacy. In this part of the article, the author first focuses on both the definition of legitimacy and on why it is key for state institutions to make sure the public thinks they are legitimate. The mutual relation of punishment and legitimacy can be divided into three periods, within which the issue is perceived in different ways. Initially, punishment was understood to be a revenge of the ruler. This was reflected in its form – punishment consisted of a public manifestation of ferocity. However, this perception of punishment changed at the end of the 18th century. Punishment was no longer perceived as a revenge of the ruler but it was understood to be a defence of the society against potentially risky behaviour. Prisons, as specialised institutions of punishment, came about. Punishment was no longer merely aimed at the body of the punished but it was also supposed to affect their soul. The punishment itself became a hidden part of the punishment process. After the neo-liberal revolution, another change in the perception of the institution of punishment took place. Punishment was commodified and convicts were perceived as good, which obviously led to the weakening of the educational functions of punishment. Moreover, the behaviour of certain groups within the society was criminalised and

subsequently penalised. A brief illustrative part follows after the first, theoretical part of the article. In this part, the author attempts to illustrate the mutual relation of the institution of punishment and the legitimacy of state institution with three chosen examples from the Czech environment. The first example is to introduce the way in which state institutions can strengthen their legitimacy by ordering punishment for demonised behaviour. In contrast, the second example attempts to illustrate the way in which the fact that punishment was not ordered can weaken the legitimacy of state institutions. The objective of this article is to attempt to illustrate the possible ways of analysis of punishment and legitimacy as the analytical level of the research of the phenomenon of state.

Lubomír Lupták a Petra Lupták Burzová

Mečiar, Fico a charizmatické panstvo

„Chtěl jsem tím jenom říct, strážnice, že mladý Karotka má krísma. Celý pytel krísma.“

„Krísma?“

„Plné pytle.“

„... má ten svůj meč a mateřský znamínko v podobě královský koruny a no... Prostě každéj ví, že je král. A má to svý krísma.“

Charisma, pomyslel si Elánus. Ó ano. Karotka skutečně měl charisma.

On působil, že to lidem v hlavách fungovalo úplně jinak.

Dokázal by přesvědčit útočícího leoparda, aby se vzdal, odevzdal zuby a drápy a šel dělat něco užitečného pro společnost.

To by bylo něco, co by teprve poplašilo staré dámy!

Terry Pratchett (1997 a 1999)

Abstract:

This article deals with Max Weber's notion of charismatic domination and its applicability in the analysis of political development in postsocialist Slovakia. First it introduces the concept, as well as its role in Weber's philosophy of history and its function in his explanations of cultural change. To test and illustrate the analytic value of the concept, it is applied to